

MALADAPTÍV SÉMÁK NEM HAGYOMÁNYOS CSALÁDFORMÁKBAN

Mirnicz Zsuzsanna¹, Smohai Máté², Terék Zoltán², Fazekas Dóra²

¹ KRE Személyiség- és Egészségpszichológiai Tanszék

² KRE Pszichológiai Intézet

Levelező szerző: mirnicz.zsuzsanna@kre.hu

Absztrakt

Háttér és célkitűzések: Az egyszülős család és a mozaikcsalád, mint hagyományos családformák eltérő szocializációs környezetet teremthet a gyermekek számára. Az egyszülős család esetében az egyedülálló szülő túlterheltségének következményei, míg a mozaikcsaládnál a családi szerepek tisztázatlansága és a pótszülő-nevelt gyermek viszony ambivalens jellege játszhat szerepet korai maladaptív sémák esetleges keletkezésében. Saját vizsgálatunkban azt tanulmányoztuk, hogy a korai maladaptív sémák gyakorisága és jellege eltérően alakul-e ebben a háromféle (kétszülős, egyszülős, mozaikcsalád) kontextusban. *Módszer:* Jelen vizsgálatban két mintával dolgoztunk, ezen belül elsődlegesen 101 dominánsan kétszülős, 178 elsősorban egyszülős és 69 alapvetően mozaikcsaládban nevelkedett felnőttkorú személy esetében elemeztük a rövid Young Sémakérdőív adatait. *Eredmények:* Az eredmények szerint az érzelmi depriváció, elhagyatottság és szociális izoláció értéke azok esetében volt szignifikánsan magasabb, akik egyedülálló szülővel nevelkedtek; míg a bizalmatlanság-abúzus séma értékei mind a mozaikcsaládban, mind az egyedülálló szülővel nevelkedettek esetében magasabban alakultak. A sémák tekintetében nemi eltérések voltak megfigyelhetők. Korrelációs eredményeink sorából kiemeljük, hogy enyhe, szignifikáns korreláció volt kimutatható a szociális izoláció, illetve a feljogosítottság és a mozaikcsaládban töltött idő között. *Következtetések:* Bár az általunk kimutatott összefüggések statisztikai értelemben nem tekinthetők erőseknek, adataink igazolják, hogy válás esetén a nem biztonságos kötődésnek nagyobb kockázata lehet, és mind az egyedülálló szülőségből fakadó fokozott lelki terheknek, mind a mozaikcsalád kontextusban jelen levő konfliktusoknak egyértelmű negatív következményei vannak a maladaptív sémák keletkezésére nézve.*

Kulcsszavak: egyszülős család ▪ mozaikcsalád ▪ korai maladaptív sémák

EARLY MALADAPTIVE SCHEMAS IN SINGLE-PARENT AND BLENDED FAMILIES Summary

Background and aims: Single parent families and blended families may create a specific context of socialization for children. In single parent families, emotional burden of single parenting, and in blended families, role ambivalences and loyalty conflicts may cause permanent stress, which may contribute to increased risk of maladaptive schemas.

* A szerzők a tanulmány alapjául szolgáló kutatást a Személyiség- és Egészségpszichológiai Kutatóhely 20655B800 témaszámú, a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kara által finanszírozott pályázat keretében végezték.

Our study was aimed at comparing early maladaptive schema occurrence in these three contexts (two-parent, single-parent families and blended families). *Methods:* We have used two samples, primarily analysing data of 101 subjects raised dominantly in a two-parent, 178 subjects from a single-parent, and 69 subjects from a blended family. The Young Schema Questionnaire was administered to all of the subjects. *Results:* Results have shown that Emotional Deprivation, Abandonment and Social Isolation scores were higher for subjects raised in single-parent families, while Mistrust-Abuse scores were elevated for both the single parent and blended family group. Also, some gender differences were found for the occurrence of schemas. Correlational results show that there was a weak, but significant correlation between Social Isolation, Entitlement and time spent within a blended family context. *Discussion:* Our study confirms the increased risk for insecure attachment to parents as a result of divorce-related events, reflected in the Mistrust-Abuse score differences. However, in terms of maladaptive schema risk, single parenting may create an additional, and different type of burden.

Keywords: single-parent families ▪ blended families ▪ early maladaptive schemas

ELMÉLETI HÁTTÉR

Az elmúlt néhány évtized jelentős társadalmi változásokat hozott a családszerkezet tekintetében. Míg a hagyományos családszerkezet esetében egy férfi és egy nő köt házasságot, és nevelik biológiai utódaikat, ma már sok, ettől eltérő családforma is létezik. Az 1970-től 2012-ig terjedő időszakban a hagyományos családformák aránya az Egyesült Államokban 40 százalékról 20 százalékra esett vissza (Vespa, Lewis & Kreider, 2013) ezzel szemben, egyre növekszik a „nem hagyományos” családformák, azaz egyszülős családok, mozaikcsaládok, örökbefogadó szülőpárból álló családok aránya. A változás hátterében egyik legfontosabb tényező az egyre több válás, amely az APA adatai szerint az Egyesült Államok házasságainak több, mint 40 százalékát érinti (Platt, Nalbone, Casanova, & Wetchler, 2008). A pszichológiai szakirodalom mindezek miatt, növekvő érdeklődéssel fordul a nem hagyományos családformák tanulmányozása felé.

Az elvált szülőktől származó gyermekek életük hosszabb-rövidebb szakaszát egyszülős közegben töltik, amennyiben pedig a szülő újraházasodik, mozaikcsaládos helyzetbe kerülnek. Az egyszülős családok elterjedtsége Magyarországon 9,8%-os (Steinbach-Kuhnt, 2016) és pszichológiai szempontból sajátos működésmód jellemzi őket. A gyermekek eltartásával járó fokozott anyagi terhek mellett az egyedülálló szülőre hárul a gyermekneveléssel járó valamennyi teendő, illetve valamennyi döntés is. Az egyedülálló anyák kevesebb időt töltenek gyermekeikkel a nukleáris családok édesanyáihoz képest (Bernardi és mtsai., 2013). Az egyedülálló szülőkre túlterheltség és depresszió lehet jellemző (Bodovski & Youn, 2010). A gondozó szülő –általában az édesanya – az újonnan kialakult szerepfelállásban bizonyos mértékig partnereként kezeli a gyermekét (Arditti, 1999). Az egyedülálló szülő-gyermek kapcsolatokat nagyobb egyenlőség, intenzívebb interakció és nagyobb intimitás jellemzi, különösen az idősebb

gyermek vonatkozásában, akik állandó jelleggel közvetlenül tapasztalják, és erősebben átéli a szülő érzelmi állapotát (Arditti, 1999). Az egyedülálló szülő melegszívű, szeretetteljes bánásmódja ugyanakkor bizonyos mértékben képes ellensúlyozni az esetleges szegénység és szülői depresszió káros hatásait (Pittman & Chase Lansdale, 2001). Golombok és mtsai (1997) adataik nyomán megállapították, hogy amennyiben az egyszülős kontextust megelőző válás történései nem voltak erősebben traumatikusak, sok esetben nincs is jelentős eltérés az egyszülős és a kétszülős család szocializációs hatása között (Golombok, Tasker, & Murray, 1997).

A mozaikcsalád új együttélési forma, melynek az utóbbi évek statisztikái szerint Magyarországon jelenleg kb. 9,6% az elterjedtsége (Steinbach & Kuhnt, 2016). Ennél a családformánál legalább az egyik félnek van a korábbi kapcsolatából legalább egy gyermeke (Ganong & Coleman, 2012). Ennek megfelelően, nem egy szülőpárból és a közös gyerekeiből áll, hanem „különböző családrészek összeolvadásából jön létre” (Fischer, 2015). Ebben a családformában az egyik felnőtt nem biológiai szülő, hanem ún. „pótszülői” szerepben van jelen (Krähenbühl, Jellouschek, Kohaus-Jellouschek, & Weber, 2007). A mozaikcsalád létrejöttének oka általában válás, ritkább esetben özvegyesség. A mozaikcsalád rendszere lehet egyszerű vagy komplex, előbbi esetben csak az egyik, míg utóbbi esetben mindkét félnek van a korábbi kapcsolatából származó gyermeke (Berger, 2000). Ismerünk ún. „résztudós” mozaikcsaládokat is, amelyben az egyik gyermek csak az idő egy – akár kisebb – részében vesz részt a pár mindennapi életében, például azért, mert általában a másik biológiai szülőjével lakik (Deal, 2014). A mozaikcsaládokkal kapcsolatban az egyik gyakori téves hiedelem, hogy azok működése teljesen azonossá válhat egy kétszülős nukleáris családdal, illetve, hogy a pótszülő-nevelt gyermek viszony egy biológiai szülő és gyermeke kapcsolatához lehet idővel hasonló (Berger, 2000); ezek az elvárások a legtöbb esetben tévesek (Berger, 2000; Deal 2014). Kihívást jelent az is, hogy egy ilyen család működtetésének nincsenek meghatározva a kulturális normái; nagyon gyakran tartósan tisztázatlanok maradnak a külső-belső határok, szerepek (Amato, 2005). A mozaikcsaládban élő felnőttek és gyermekek életében változhat a közelség és a távolság, odatartozás és kívülállás érzése, ami egy nukleáris családnál akár problémaként fogalmazódhatna meg, de mozaikcsalád esetében teljesen normális (Berger, 2000; Fischer, 2015; Krähenbühl és mtsai., 2007). Gyakori jelenség a lojalitás konfliktus, például a pótszülőben a saját gyermeke és a nevelt gyermek iránti viszonyban, a gyermekeknél a biológiai szülő és a pótszülő iránti kapcsolatban, a partnereknél az egymással és a gyermekekkel való törődés viszonylatában (King, 2009; Coleman, Ganong, & Fine, 2000). Rodgers és Rose (2002) arról számoltak be, hogy a szülői felügyelet a mozaikcsaládoknál kevésbé hatékony, hiszen a pótszülő a legtöbb esetben csak kevésbé képes ellátni egy valós szülői szerepet. A biológiai szülőnek általában nincs elegendő erőforrása az iskolai tevékenységekben való részvételre vagy a gyer-

mekekről való gondoskodásra ugyanazon a szinten, mint egy biológiai családban (Dawson, 1991). A pótszülő viszont sok esetben nem fektet bele energiát nevelt gyermeke támogatásába, mert nincs rá felhatalmazása a gyermek vagy partnere részéről, így hát új párkapcsolatára vagy biológiai gyermekeire fókuszál (Teachman, Paasch & Carver, 1996, Bogenscheider, 1997, idézik Coleman és mtsai., 2000). Összességében, Coleman és mtsai (2000) összefoglalója szerint a szülők iránti ambivalens kapcsolódás, és e kapcsolatban a mozaikcsaládos együttélés kapcsán jelentkező problémák miatt a mozaikcsaládban élő gyermekek pszichés érintettsége erősebb (Bernardi és mtsai, 2013; King, 2009).

A korai maladaptív sémák „önsorsrontó érzelmi és kognitív mintázatok”, amelyek – dominánsan – gyermek- és serdülőkorban keletkeznek. A sémák eredete az alapvető, tehát minden emberre jellemző érzelmi szükségletek sérüléséből fakad, melyek az alábbiak: biztonságos kötődés (stabilitás, elfogadás, gondoskodás); autonómia, kompetencia és én-azonosság érzése; a jogos igények és érzelmek kifejezésének szabadsága; a spontaneitás és játék; reális keretek és önkontroll (Young és mtsai., 2010). Young 18 maladaptív sémát állapított meg, melyeket – a sérült érzelmi szükségletek szerint – öt nagyobb csoportba sorolhatók (Young és mtsai., 2010). A maladaptív sémák kialakulásához a fent említett szükségletek be nem töltése mellett a traumatizáció vagy viktimizáció; a nem megfelelő szülői kontroll (pl. túlzott engedékenységgel, túlzott/túl kevés autonómia biztosítása a gyermeknek); vagy a jelentős személyekkel szembeni szelektív internalizáció vagy identifikáció (pl. bántalmazó család esetén kizárólag a bántalmazóval vagy az áldozatszereppel való azonosulás) is hozzájárulhat.

Mint az előbbiekben bemutattuk, a mozaikcsalád kialakulásának útján, a családi rendszer változásai során a szülők gyakran kevésbé válaszreaktívak és ráhangolódóak (Cooper, McLanahan, Meadows & Brooks-Gunn, 2009), nem igazán hatékonyan látják el a szülői monitorozás feladatát (Demuth & Brown 2004). A válasz, az új szülőfigurák esetleges megjelenése jelentős stresszforrás az érintett gyermekek és fiatalok számára (Amato, 2005; Fornby & Cherlin, 2007). Az egyszülős, illetve újrászerveződött, komplex családokat több stresszterhes változás érinti, és ambivalens családi szerepek között élnek (Hanson, McLanahan & Thomson, 1998). A kutatási eredmények tükrében a gyermekek jólléte ezáltal alacsonyabb szintű (Wu & Thomson 2001), iskolai beilleszkedésük gyengébb (Brown 2006), iskolai teljesítményük rosszabb lehet (Halpern-Meeke & Tach, 2008). A családban történt változások száma összefüggésben állhat a deviáns viselkedés előfordulásával is (Brown, Hitlin, & Elder, 2006). A felsorolt stresszhatások következtében ésszerűen adódik tehát a feltételezés, hogy mind az egyszülős kontextusban, mind pedig a mozaikcsaládban szocializálódott gyermekeknél bizonyos maladaptív sémák is könnyebben alakulhatnak ki. Vizsgálatunk útján ezt a kérdést tárjuk fel.

A szakirodalmi források hasonló célt még csak ritkán tűztek ki. Az egyedülálló szülők által nevelt és a kétszülős családban nevelkedett fiatalok maladaptív

sémáinak előfordulását hasonlította össze kutatásában Abedini, Mirnasab & Fathi Azar (2017) arra az eredményre jutva, hogy az egyedülálló szülők által nevelt gyermekeknél erősebben jelen vannak a társas izoláció, dependencia/inkompetencia, sérülékenység/veszélyeztetettség és önfeláldozás sémák. Egy másik kutatásban viszont Farahani és Farid (2018) azt találták, hogy az egyedülálló szülők gyermekeinél magasabb az érzelmi depriváció, bizalmatlanság-abúzus, érzelmi gátoltság, könnyörtelen mércék, elégtelen önkontroll sémák értéke a biológiai családjukban egyedüli gyermekként nevelkedő személyekkel összehasonlítva. Mozaikcsaládokra vonatkozóan jelen szerzőknek hasonló vizsgálatról nem volt tudomása.

MÓDSZER

Mérőeszköz

A Young Schema Questionnaire Young és Brown (1994) által kifejlesztett kérdőív 18 maladaptív séma mérésére. Kutatásunkban a rövidített, 95 kérdést tartalmazó magyar változatát használtuk fel. Az önbecslő mérőeszköz a magyar validálás nyomán 19 séma mérésére irányul (az eredeti 18 sémán felül a magyar munkacsoport egy Társas elutasítottság nevű skálát is kifejlesztett). A válaszokat 6-fokú Likert skálán kell jelölni, a lehetőségek „egyáltalán nem igaz rám” – tól a „teljesen így van” -ig terjednek. A mérőeszközben szereplő sémák: A sémák öt sématarományba sorolhatók, a következőképpen: Elszakítotttság és elutasítotttság (Érzelmi depriváció, Elhagyatottság, Bizalmatlanság/Abúzus, Szociális izoláció, Csökkentértékűség/szégyen, Társas elutasítottság sémák), Károsodott autonómia (Kudarcc, Dependencia/inkompetencia, Sérülékenység/veszélyeztetettség, Összeolvadttság/éretlenség sémák), Károsodott határok (Feljogosítotttság, Elégtelen önkontroll sémák), Kóros másokra irányultság (Leigázottság, Önfeláldozás, Elismerés hajszolása sémák), Aggályoskodás és gátlás (Negativizmus/pesszimizmus, Érzelmi gátoltság, Könnyörtelen mércék, Büntető készenlét sémák). A mérőeszköz magyar validálási adatai annak magyar mintán való megfelelő alkalmazhatóságát jelzik (Unoka, Rózsa, Fábíán, Mervó & Simon, 2004).

Háttéradatok

A kitöltők a demográfiai kérdések sorában arra is válaszoltak, hogy szüleik elváltak-e, és eddigi életük során mennyi időt (hány évet) éltek a három vizsgált családforma valamelyikében. Így számszerű, konkrét mutatókat nyertünk arra vonatkozóan, hogy dominánsan milyen családformában nőttek fel. Az egész mintában 218 olyan személy volt, aki élete során már élt mozaikcsaládban, il-

letve 434 olyan személy, aki valaha már élt egyszülős családban. A többiek arról nyilatkoztak, hogy biológiai (kétszülős) családban nevelkedtek van

Vizsgálati személyek

A vizsgálatban való részvétel kritériuma a betöltött 18. életév és pszichiátriai betegségtől/pszichológiai diagnózistól való mentesség volt. A teljes minta életkora 18-88 év között alakult, az átlagéletkor 33,60 (szórás:11,40); 1804 személyből, azaz 684 (37,9%) férfiból és 1120 (67,1%) nőből állt.

Kutatási adataink körében egy nagyobb, és egy kisebb, szelektált mintával dolgoztunk. A háromféle családi struktúrában eltöltött időre vonatkozó adatok alapján választottuk ki ugyanis azok csoportjait, akik életük nagy részét egyszülős, illetve mozaikcsaládban töltötték. Törekedtünk e lépésben „tisztá” csoportokat képezni, azaz olyanokat nem válogatni be a kisebb mintáinkba, akik többféle kontextusba is besorolhatók lennének (pl. 10 év mozaikcsaládban, 8 év egyszülős családban).

A kisebb minta körében az egyszülős családban nevelkedett csoportba így olyanok kerültek, akik 5-25 év közötti időt töltöttek ebben a családformában és akiknél az egyszülős család válás következtében jött létre. A mozaikcsaládban felnőtt csoport tagjai 5-25 évet töltöttek mozaikcsaládban amelyet szintén válás előzött meg. A kisebb és a nagyobb minta leíró statisztikája az 1. és 2. táblázatban szerepel.

1. táblázat. A három csoport leíró statisztikája (a nagyobb minta esetében)

	N	Férfiak	Nők	Életkor átlag/ szórás	Alapfokú végz.	Középfokú végz.	Felsőfokú végz.	Adott családi kontextusban töltött idő (átlag, szórás) *
Teljes minta	1804	684	1120	33,60/ 11,40	9	666	1129	
Kétszülős családban élt (élete során)	1718	634	1084	33,67/ 11,16	8	621	1089	19,99/8,96
Egyszülős családban élt (élete során)	450	175	275	32,08/ 10,30	1	195	254	10,34/7,40
Mozaikcsaládban élt (élete során)	222	86	136	32,21/ 10,86	0	138	84	9,75/6,43

* Azok közt, akik éltek ilyen kontextusban.

2. táblázat. A három csoport leíró statisztikája (kisebb minta esetében)

	N	Férfiak	Nők	Életkor átlag/ szórás	Alapfokú végz.	Középfokú végz.	Felsőfokú végz.	Adott családi kontextusban töltött idő (átlag, szórás)
Kétszülős családban nevelkedettek (kontroll csoport)	101	45	56	35,63/10,61	0	33	68	18,41/4,66
Egyszülős családban nevelkedettek	178	68	110	32,32/10,80	0	78	100	15,17/4,61
Mozaikcsaládban nevelkedettek	69	26	43	33,18/9,73	0	22	47	14,50/4,77

Kutatásunkra vonatkozóan a KRE Pszichológiai Intézet Etikai Bizottságának engedélyével rendelkezünk (engedélyszám: 82/2019/P). A vizsgálati személyek megkeresése személyesen, vagy emailben történt, majd ezt követően informált beleegyezés alapján vállalkoztak a kérdőív anonim, internetes kitöltésére. A kérdőívesomag számos más részt is tartalmazott az itt feldolgozott anyagon kívül, így kitöltése kb. 45 percet igényelt. Az adatgyűjtés folyamata 2019. októberétől decemberig, az interneten zajlott.

A jelen kutatási célhoz elsősorban a Young-féle sémakérdőív adatait használtuk fel a családi állapotra vonatkozó háttérváltozók tükrében elemezve őket.

EREDMÉNYEK

Első lépésben nemtől függetlenül, illetve külön-külön a férfiak és a nők csoportjában is összehasonlítottuk a korai maladaptív sémák gyakoriságát a háromféle családi kontextus esetében. A három kontextus összehasonlítási adatai a 3. táblázatban olvashatók.

3. táblázat. Korai maladaptív sémák összehasonlítása a háromféle családi kontextusban

Teljes minta		N	Átlag	Szórás	Szignifikancia
Érzelmi depriváció	kétszülős kontroll	100	9,89	5,85	Robusztus Welch-féle varianciaanalízis: W(2; 165,8) = 5,379 (p = 0,0055)** T12= 4,39**
	egyszülős	178	12,56	6,64	
	mozaik	69	11,57	7,24	
	Összesen	347	11,59	6,63	
Elhagyatottság	kétszülős kontroll	100	10,46	5,44	Robusztus Welch-féle varianciaanalízis: W(2; 174,4) = 3,981 (p = 0,0204)* T12= 3,77*
	egyszülős	178	12,52	6,35	
	mozaik	69	12,11	5,86	
	Összesen	347	11,84	6,06	
Bizalmatlanság-abúzus	kétszülős kontroll	100	8,96	3,64	Robusztus Welch-féle varianciaanalízis: W(2; 161,6) = 6,256 (p = 0,0024)** T12= 3,97* T13= 3,77*
	egyszülős	178	10,56	4,60	
	mozaik	69	10,86	5,77	
	Összesen	347	10,16	4,66	
Szociális izoláció	kétszülős kontroll	100	10,72	5,47	Robusztus Welch-féle varianciaanalízis: W(2; 170,2) = 4,787 (p = 0,0095)** T12= 4,02*
	egyszülős	178	13,11	6,95	
	mozaik	69	12,26	7,03	
	Összesen	347	12,25	6,64	

A minta esetében négy séma előfordulása tér el az egyes családformák között, melyek elsősorban a kétszülős és az egyszülős kontextus esetében különböznek. Az érzelmi depriváció, elhagyatottság és szociális izoláció értéke azok esetében szignifikánsan magasabb, akik egyedülálló szülőkkel nevelkedtek; míg a bizalmatlanság-abúzus séma értékei mind a mozaikcsaládban, mind az egyedülálló szülővel nevelkedettek esetében magasabbak.

4. táblázat. Korai maladaptív sémák összehasonlítása
a háromféle családi kontextusban (csak férfiak)

		N	Átlag	Szórás	Szignifikancia
Érzelmi depriváció	Kétszülős kontroll	44	10,38	6,15	Robusztus Welch-féle varianciaanalízis: $W(2; 64,7) = 4,327$ ($p = 0,0172$)* $T12(3; 99) = 4,04$ *
	Egyszülős	68	13,94	6,82	
	Mozaik	26	13,50	6,99	
	Összesen	138	12,72	6,79	
Könyörtelen mércék	Kétszülős kontroll	44	14,38	4,81	Robusztus Welch-féle varianciaanalízis: $W(2; 63,8) = 4,638$ ($p = 0,0132$)* $T12(3; 106) = 3,66$ * $T13(3; 41) = 3,43$ +
	Egyszülős	68	17,08	6,17	
	Mozaik	26	17,96	6,55	
	Összesen	138	16,39	5,98	

A minta férfi személyeit tekintve, az érzelmi depriváció értékek mutatkoznak magasabbnak az egyszülős közegben felnőtteknél (a kétszülős családhoz képest). A Könyörtelen mércék séma pedig mind az egyszülős kontextusban, mind a mozaikcsaládoknál erősebben megjelenik (4. táblázat).

5. táblázat. Korai maladaptív sémák összehasonlítása
a háromféle családi kontextusban (csak nők)*

Csak nők mintája		N	Átlag	Szórás	Szignifikancia
Bizalmatlanság-abúzus	Kétszülős kontroll	56	8,33	3,24	Robusztus Welch-féle varianciaanalízis: W(2; 95,7) = 7,699 (p = 0,0008)*** T12= 4,21** T13= 3,44*
	Egyszülős	110	10,65	4,56	
	Mozaik	43	10,67	6,47	
	Total	209	10,03	4,82	
Szociális izoláció	Kétszülős kontroll	56	10,21	5,05	Robusztus Welch-féle varianciaanalízis: W(2; 101,8) = 4,726 (p = 0,0109)* T12= 3,79*
	Egyszülős	110	13,17	7,14	
	Mozaik	43	11,53	7,48	
	Total	209	12,04	6,81	
Kudarcc	Kétszülős kontroll	56	7,57	4,05	Robusztus Welch-féle varianciaanalízis: W(2; 102,4) = 3,232 (p = 0,0435)* T12= 3,38*
	Egyszülős	110	9,35	4,74	
	Mozaik	43	8,90	4,58	
	Total	209	8,78	4,57	
Összeolvadtság-éretlenség	Kétszülős kontroll	56	7,33	2,65	Robusztus Welch-féle varianciaanalízis: W(2; 115,0) = 5,106 (p = 0,0075)** T12= 3,96*
	Egyszülős	110	9,14	4,68	
	Mozaik	43	7,76	3,09	
	Total	209	8,37	3,99	

A minta női részét tekintve, mindkét nem hagyományos családformánál szignifikánsan magasabb a Bizalmatlanság-abúzus séma értéke, valamint az egyszülős közegben felnőtteknél a Szociális izoláció, a Kudarc és az Összeolvadtság-éretlenség is (5. táblázat).

A következőkben azt a kérdést tettük fel, hogy számottevő korreláció mutatható-e ki a háromféle kontextusban eltöltött évek száma és a maladaptív séma pontszámok között. Az eredmények a 6. táblázatból olvashatók ki. E számításoknál a teljes mintával, azaz 1804 személy adataival dolgoztunk.

* kizárólag a szignifikáns eltéréseket közöljük

6. táblázat. Korrelációk a háromféle kontextusban eltöltött évek száma és a maladaptív séma pontszámok között

		Kétszülős, biológiai...	Egyszülős...	Mozaik...
		...családban eltöltött évek száma		
Elszakítotttság és elutasítotttság séma matartomány	Korr. e.h.	-0,05	-0,01	0,03
	Szign.	0,03	0,53	0,23
Érzelmi depriváció	Korr. e.h.	-0,10	-0,00	0,07
	Szign.	0,00	0,93	0,00
Elhagyatottság	Korr. e.h.	-0,04	-0,03	-0,02
	Szign.	0,12	0,22	0,45
Bizalmatlanság-abúzus	Korr. e.h.	-0,02	-0,01	0,04
	Szign.	0,30	0,57	0,09
Szociális izoláció	Korr. e.h.	-0,04	-0,00	0,04
	Szign.	0,08	0,90	0,10
Csökkentértékűség/szegény	Korr. e.h.	-0,01	-0,00	-0,01
	Szign.	0,52	0,72	0,63
Társas elutasítotttság	Korr. e.h.	0,02	-0,01	-0,00
	Szign.	0,32	0,63	0,86
Károsodott autonómia séma matartomány	Korr. e.h.	0,00	-0,00	0,00
	Szign.	0,96	0,90	10,00
Kudarcs	Korr. e.h.	-0,02	0,01	0,00
	Szign.	0,37	0,58	0,89
Dependencia/inkompetencia	Korr. e.h.	-0,01	-0,01	0,01
	Szign.	0,68	0,66	0,56
Sérülékenység/ veszélyeztetettség	Korr. e.h.	-0,02	0,00	-0,01
	Szign.	0,27	0,84	0,54
Összeolvadtság/éretlenség	Korr. e.h.	0,06	-0,02	0,00
	Szign.	0,01	0,42	0,95
Kóros másokra irányultság séma matartomány	Korr. e.h.	-0,01	-0,01	0,00
	Szign.	0,57	0,70	0,76
Leigázottság	Korr. e.h.	-0,00	-0,01	0,00
	Szign.	0,98	0,50	0,91
Önfeláldozás	Korr. e.h.	-0,02	-0,02	0,01
	Szign.	0,28	0,43	0,67
Elismerés hajszolása	Korr. e.h.	-0,00	0,00	0,00
	Szign.	0,96	0,78	0,88

		Kétszülős, biológiai...	Egyszülős...	Mozaik-...
		...családban eltöltött évek száma		
Károsodott határok sémataromány	Korr. e.h.	-0,04	-0,02	0,04
	Szign.	0,06	0,39	0,11
Feljogosítottság	Korr. e.h.	-0,05	-0,01	0,05
	Szign.	0,06	0,63	0,05
Elégtelen önkontroll	Korr. e.h.	-0,02	-0,02	0,02
	Szign.	0,26	0,34	0,40
Aggályoskodás és gátlás sémataromány	Korr. e.h.	0,01	0,00	0,02
Negativizmus/pesszimizmus	Korr. e.h.	0,02	-0,01	-0,00
	Szign.	0,38	0,61	0,82
Érzelmi gátoltság	Korr. e.h.	0,01	0,02	0,02
	Szign.	0,66	0,29	0,36
Könyörtelen mércék	Korr. e.h.	-0,02	-0,01	0,04
	Szign.	0,36	0,71	0,10
Büntető készenlét	Korr. e.h.	0,04	0,00	0,01
	Szign.	0,09	0,87	0,49

Az eredmények azt mutatják, hogy csak kevés séma esetében mutatható ki számottevő korreláció a maladaptív séma értékek és a háromféle kontextusban eltöltött idő hossza között. Így az érzelmi depriváció séma érték enyhe mértékben összefügg a kétszülős családban eltöltött évek számával, és fordított irányú, gyenge összefüggésben áll a mozaikcsaládos kontextusban eltöltött idővel. Tendenciaszerű, fordított irányú összefüggés látható az elhagyatottság séma értékei és a kétszülős családban eltöltött idő között. Szintén tendenciaszerű pozitív összefüggés van a mozaikcsaládban töltött idő és a szociális izoláció séma értékei között. Meglepő eredmény, hogy gyenge, ugyanakkor pozitív összefüggés látható a biológiai családban eltöltött idő és az összeolvadtság-éretlenség séma értékei között. A könyörtelen mércék séma tendenciaszerűen, míg a feljogosítottság séma értéke szignifikánsan, enyhe mértékben együtt jár a mozaikcsaládban eltöltött idővel. A sématarományok tekintetében a Károsodott határok sémataromány tendenciaszerű, pozitív összefüggést mutatott a mozaikcsaládban töltött idő hosszával.

A következőkben lineáris regresszióval is megvizsgáltuk az összesített maladaptív séma pontszám, a (valamennyi sémadimenzió összege), az öt sémataromány a háromféle kontextusban eltöltött idő esetleges kapcsolatát. A statisztikai számítások alapján megbizonyosodott, hogy a három időszakban eltöltött

idő összesített bejósoló ereje valamennyi esetben 10% alatti volt, amiből megállapítható, hogy a változóknak meglehetősen enyhe hatása lehet a sémapontszámok alakulása tekintetében.

DISZKUSSZIÓ

A családi rendszer jelentős változásai a gyermekek életébe hosszú távon is megterhelő, tartós, maladaptív mintákat hozhatnak. A válás és újraraházasodás, jelentősen megnehezíti a gyermekek iskolai tanulását, hátráltatja szociális és érzelmi beilleszkedésüket (Wu & Martinson 1993). A sorozatos változás kumulatív kockázatot is jelenthet, ugyanakkor vannak arra vonatkozóan is felvetések, hogy az újjáalakult családok csökkenthetik a válással járó nehézségeket és terheket (Deal, 2014). Kutatási kérdésünk útján azt is törekedtünk feltárni, hogy az egyszülős családban felnőtt, illetve a mozaikcsaládos kontextusba került személyek esetében mely maladaptív sémák jelezhetnek a fokozott beilleszkedési kockázatot, és vannak-e eltérések a dominánsan egyszülős családban felnőtt, illetve mozaikcsaládban nevelkedett fiatalok érintettsége között.

Eredményeink – meglepő módon – nem azt mutatják, hogy a többszöri változáson átesett, mozaikcsaládban felnőtt személyek hátránya lenne erősebb; sokkal inkább azoké, akik szülei válása után hosszabb ideig egyedülálló szülővel maradtak (Schleider, Chorpita & Weisz, 2014). Az egyedülálló szülők esetében az Elhagyatottság, Érzelmi depriváció és Szociális izoláció sémák értékei mutatkoztak magasabbnak a kontroll mintához képest; hasonló eltérés a mozaikcsaládban felnőtteknél nem volt megfigyelhető. Ez az eredmény arra utal, hogy az egyedülálló szülőség kontextusában a kötődéssel összefüggő ezen sérüléseknek az előfordulása fokozottabb. Daryanai, Hamilton, Abramson & Alloy (2016) kutatásában annak bizonyítékát találta, hogy az egyedülálló szülővel felnőtt serdülők erős pszichés érintettsége jelentős részben az anyák szülői magatartásának (pl. elutasítás, túlzott kontroll) a következménye. A szakirodalom két további körülményt jelöl meg az egyedülálló szülőség szocializációs terheivel kapcsolatban, a nehezebb jövedelmi viszonyokat, illetve a gyermekekre irányuló felügyelet (monitoring) alacsonyabb szintjét (Lipman, Offord, & Boyle, 1997; Amato & Keith, 1991).

A Bizalmatlanság-abúzus skála megemelkedett értékei a mozaikcsaládban felnőtt személyeknél is megfigyelhetők, ami arra utal, hogy valószínűleg a válás esetleges negatív következményeiről van itt szó, ami mindkét csoportot egyformán érinti. Válás hatására valószínűbb, hogy az egyén bizonytalan kötődési mintázattal viszonyul a szüleihez (Lansford, 2009; Crowell, Treboux & Brockmeyer, 2009), majd a későbbiekben más fontos kapcsolataira is általánosítja ezt a negatív mintát (Sori, 2007; Ben-Ami & Baker, 2012). Davies és Cummings (1994) magyarázó teóriája értelmében a szülők kapcsolatában jelentkező, is-

métlődő agresszió, ellenségesség „mérgező” környezetet teremt, amelyben nehéz jó iskolai teljesítményt elérni. A kontrollálhatatlan, nem nyugvó, sőt eskalálódó családi feszültségek következtében a konfliktusos válást elszenvedő fiatalok általánosan vagy ismétlődően bizonytalanság érzést tapasztalnak családjukban; ezáltal sérülhet az érzelemreguláció. A későbbiekben mindezek következtében intenzív választ adnak az érzelmi konfliktus szituációkra, és ezekben kognitív torzításaik keletkeznek. A válás által okozott terheltebb életidőszak egyaránt érintheti az egyszülős és mozaikcsaládos csoportot, ennek maradványa lehet mindkét nem hagyományos családforma esetén a Bizalmatlanság-abúzus séma megemelkedett értéke.

Arra vonatkozóan is születtek kutatásunkban bizonyítékok, hogy a maladaptív sémák nem egyformán érintik a férfiak, illetve nők csoportját. Míg a férfiak esetében elsősorban az érzelmi depriváció jelent kockázatot (egyedülálló szülőkkel felnőtteknél) a női részmintánál a szociális izoláció, összeolvadtság/éretlenség, kudarc séma volt fokozottabban jelen egyszülős kontextuson belül. Az összeolvadtság-éretlenség séma vonatkozásában említést érdemel a Daryanani és mtsai (2016) által bevezetett negatív kontroll fogalma. A szerző úgy véli, az egyedülálló anyák gyakrabban élnek büntudatkeltő stratégiákkal, illetve túlvédő viselkedésmódokkal, illetve gyakrabban használnak kényszerítő stratégiákat gyermekük viselkedésének kontrollja érdekében, mint a kétszülős családban élők. A túlvédő szülői magatartás következtében a gyermekek autonómia szükséglete sérülhet, nehezen válhatnak le a származási családjukról, ami a Young-féle modell értelmében az Összeolvadtság-éretlenség séma megjelenésében is tükröződhet. A kutatásunkban megjelent nemi eltérések szintén megerősítik Daryanani és mtsai (2016) azon tapasztalatát, hogy az egyedülálló szülők negatív kontroll stratégiái a szocializáció során a lányokat kedvezőtlenebbül érinthetik, mint a fiúkat. Mintánk esetében látható volt, hogy a női válaszadók egyedülálló szülővel való nevelkedéséhez több maladaptív séma társult, mint a férfiak azonos családi kontextusához; továbbá a két részmintánál a sémák jellege is eltért.

Figyelemre méltó eredményünk az is, hogy a kisebb, szelektált mintánknál főként az egyszülős kontextusban felnőttek eredményei tértek el a kétszülős családban felnőtt személyekéhez képest, a nagyobb mintán elvégzett korrelációs számításaink azt mutatták, hogy inkább a mozaikcsaládban töltött időszak hossza függ össze – enyhén, de szignifikánsan – a maladaptív sémák megemelkedett értékeivel. A két minta közti eltérés abból is fakadhat, hogy a kisebb mintába olyan mozaikcsaládok kerülhettek, amelyek tartósan fennmaradtak, és ennek megfelelően, inkább ellensúlyozhatták a válással járó esetleges nehézségeket, míg a nagyobb minta részét alkották olyan személyek is, akik életük során rövidebb időszakokat töltöttek mozaikcsaládban szüleik akár változó partnerei mellett. Mindez pedig azzal is összhangban áll, hogy a szakirodalmi források (Deal, 2014) értelmében a mozaikcsalád esetleges kompenzáló hatása különösen akkor jelentkezhet, ha az tartósan fennmarad.

Végül, szükséges utalnunk jelen vizsgálat több limitációjára. A nehezített adatfelvétel és nehéz operacionalizálási feladat megoldása érdekében egy kisebb és egy nagyobb nagy mintával dolgoztunk, de azáltal, hogy nem hagyományos családban szocializálódott válaszadóinkat törekedtünk egyértelműen besorolni, egyes elemzéseinket csak kis csoportokon tudtuk elvégezni, különösen a mozaikcsaládos minta esetében.

Valószínűleg egy nagyobb mintával történő, célzott és személyes adatfelvétel kiküszöbölte volna azt a problémát, hogy vizsgálati személyeink nem minden esetben tudták megfelelően számszerűsíteni a háromféle kontextusban eltöltött időt, így jelentős adattisztítást kellett végeznünk. Érdeemes néhány további szempontot is mérlegelni egy jövőbeli kutatáshoz, melyek további magyarázati lehetőségekkel szolgálhatnának, például a mozaikcsalád-alapítás időszakának, a kapcsolattartás formájának és minőségének, az érzelmi és társas viszonyok alakulásának differenciáltabb mérését. E tekintetben egy fókuszáltabb kutatási stratégia érvényesebb következtetésekhez vezethetett volna. Kutatásunkra érvényesek továbbá a keresztmetszeti vizsgálatok korlátai is, hiszen jelen vizsgálat eredményei alapján nem állíthatjuk biztonsággal, hogy a maladaptív sémák keletkezésében egyértelműen a családi kontextusnak volna meghatározó szerepe.

IRODALOM

- Abedini, Z., Mirnasab, M., & Fathi Azar, E. (2017). A Comparative Study of Early Maladaptive Schemas, Behavioral Problems and Self-Esteem between Single Parent and Two Parent Female Adolescents. *Global Journal of Human-Social Science Research*, Letöltve: 2020.10.20. <https://socialscienceresearch.org/index.php/GJHSS/article/view/1994>
- Amato P. R. (2005). The impact of family formation change on the cognitive, social, and emotional well-being of the next generation. *The Future of children*, 15(2), 75–96. DOI: 10.1353/foc.2005.0012
- Amato, P. R., & Keith, B. (1991). Parental divorce and the well-being of children: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 110(1), 26–46. DOI: 10.1037/0033-2909.110.1.26
- Arditti, J. A. (1999). Rethinking relationships between divorced mothers and their children: Capitalizing on family strengths. *Family Relations: An Interdisciplinary Journal of Applied Family Studies*, 48(2), 109–119. DOI: 10.2307/585074
- Ben-Ami, N., & Baker, A. J. L. (2012). The long-term correlates of childhood exposure to parental alienation on adult self-sufficiency and well-being. *American Journal of Family Therapy*, 40(2), 169–183. DOI: 10.1080/01926187.2011.601206
- Berger, R. (2000). Remarried families of 2000: Definitions, Description, and Interventions. In Nichols, W.C. (Ed.). *Handbook of family development and intervention* (pp. 371–390). New York: Wiley.
- Bernardi, F., Härkönen, J., Boertien, D., Rydell, L. A., Bastais, K., & Mortelmans, D. (2013). *Effects of family forms and dynamics on children's well-being and life chances: literature review*. Families and Societies Working Paper Series 4.

- Bodovski, K., & Youn, M.-J. (2010). Love, discipline and elementary school achievement: The role of family emotional climate. *Social Science Research*, 39(4), 585-595. DOI: 10.1016/j.ssresearch.2010.03.008
- Bogenschneider, K. (1997). Parental involvement in adolescent schooling: A proximal process with transcontextual validity. *Journal of Marriage and the Family*, 59(3), 718-733. DOI: 10.2307/353956
- Brown, J. S., Hitlin, S., & Elder, G. H., Jr. (2006). The Greater Complexity of Lived Race: An Extension of Harris and Sim. *Social Science Quarterly*, 87(2), 411-431. DOI: 10.1111/j.1540-6237.2006.00388.x
- Coleman, M., Ganong, L., & Fine, M. (2000). Reinvestigating remarriage: Another decade of progress. *Journal of Marriage and the Family*, 62(4), 1288-307. DOI: 10.1111/j.1741-3737.2000.01288.x
- Cooper, C. E., McLanahan, S. S., Meadows, S. O., & Brooks-Gunn, J. (2009). FAMILY STRUCTURE TRANSITIONS AND MATERNAL PARENTING STRESS. *Journal of marriage and the family*, 71(3), 558-574. DOI: 10.1111/j.1741-3737.2009.00619.x
- Crowell, J. A., Treboux, D., & Brockmeyer, S. (2009). Parental divorce and adult children's attachment representations and marital status. *Attachment & human development*, 11(1), 87-101. DOI: 10.1080/14616730802500867
- Daryanani, I., Hamilton, J. L., Abramson, L. Y., & Alloy, L. B. (2016). Single Mother Parenting and Adolescent Psychopathology. *Journal of abnormal child psychology*, 44(7), 1411-1423. DOI: 10.1007/s10802-016-0128-x
- Dawson, D. A. (1991). Family structure and children's health and well-being: Data from the 1988 National Health Interview Survey on Child Health. *Journal of Marriage and the Family*, 53(3), 573-584. DOI: 10.2307/352734
- Deal, R. L. (2002). *The Smart Stepfamily: Seven Steps to a Healthy Family*. Bloomington: Bethany House Publishers.
- Demuth, S., & Brown, S. L. (2004). Family Structure, Family Processes, and Adolescent Delinquency: The Significance of Parental Absence Versus Parental Gender. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 41(1), 58-81. DOI: 10.1177/0022427803256236
- Farahani, M. S., & Farid, A.A.(2018). The Comparison of Early Maladaptive Schemas and Perceived Stress between Iranian Single-Parent and Single-Child Adolescents. *Austin Child and Adolescent Psychiatry*, 3(1), 1009.
- Fischer, E. (2015). *Modern mostohák: A páromnak gyereke van*. Budapest: Saxum.
- Fomby, P., & Cherlin, A. J. (2007). Family Instability and Child Well-Being. *American Sociological Review*, 72(2), 181-204. DOI: 10.1177/000312240707200203
- Ganong, L. H., & Coleman, M. (2012). *Stepfamily relationships*. New York: Springer Verlag.
- Golombok, S., & Tasker, F. (2015). Socioemotional development in changing families. In Lamb, M.B., (Ed.). *Handbook of Child Psychology and Developmental Science* (pp. 1-45). New York: Wiley.
- Golombok, S., Tasker, F., & Murray, C. (1997). Children raised in fatherless families from infancy: Family relationships and the socioemotional development of children of lesbian and single heterosexual mothers. *Child Psychology & Psychiatry & Allied Disciplines*, 38(7), 783-791. DOI: 10.1111/j.1469-7610.1997.tb01596.x
- Halpern-Meeekin, S., & Tach, L. (2008). Heterogeneity in two-parent families and adolescent well-being. *Journal of Marriage and Family*, 70(2), 435-451. DOI: 10.1111/j.1741-3737.2008.00492.x

- Hanson, T.L., McLanahan, S.S., & Thomson, E. (1998). Windows on Divorce: Before and After. *Social Science Research*, 27(3), 329–349. DOI: 10.1006/ssre.1998.0625
- King V. (2009). Stepfamily Formation: Implications for Adolescent Ties to Mothers, Nonresident Fathers, and Stepfathers. *Journal of marriage and the family*, 71(4), 954–968. DOI: 10.1111/j.1741-3737.2009.00646.x
- Krähenbühl, V., Jellouschek, H., Kohaus-Jellouschek, M., & Weber, R. (2007). *Mozaikcsaládok*. Budapest: Animula
- Lansford, J. E. (2009). Parental divorce and children's adjustment. *Perspectives on Psychological Science*, 4(2), 140–152. DOI: 10.1111/j.1745-6924.2009.01114.x
- Lipman, E. L., Offord, D. R., & Boyle, M. H. (1997). Single mothers in Ontario: sociodemographic, physical and mental health characteristics. *CMAJ : Canadian Medical Association journal = journal de l'Association medicale canadienne*, 156(5), 639–645.
- Pittman, L. D., & Chase-Lansdale, P. L. (2001). African American adolescent girls in impoverished communities: Parenting style and adolescent outcomes. *Journal of Research on Adolescence*, 11(2), 199–224. DOI: 10.1111/1532-7795.00010
- Platt, R. A. L., Nalbone, D. P., Casanova, G. M., & Wetchler, J. L. (2008). Parental conflict and infidelity as predictors of adult children's attachment style and infidelity. *American Journal of Family Therapy*, 36(2), 149–161. DOI: 10.1080/01926180701236258
- Rodgers, K. B., & Rose, H. A. (2002). Risk and resiliency factors among adolescents who experience marital transitions. *Journal of Marriage and Family*, 64 (4), 1024–1037. DOI: 10.1111/j.1741-3737.2002.01024.x
- Schleider, J. L., Chorpita, B. F., & Weisz, J. R. (2014). Relation between parent psychiatric symptoms and youth problems: moderation through family structure and youth gender. *Journal of abnormal child psychology*, 42(2), 195–204. DOI: 10.1007/s10802-013-9780-6
- Sori, C. F. (2007). „An affair to remember”: Infidelity and its impact on children. In Peluso, P.R. (Ed.), *Family therapy and counseling. Infidelity: A practitioner's guide to working with couples in crisis* (pp. 247–276). Routledge/Taylor & Francis Group.
- Steinbach, A., Kuhnt, A.K., & Knüll, M. (2016). The prevalence of single-parent families and stepfamilies in Europe: can the Hajnal line help us to describe regional patterns?, *The History of the Family*, 21(4), 578-595. DOI: 10.1080/1081602X.2016.1224730
- Teachman, J. D., Paasch, K., & Carver, K. (1996). Social capital and dropping out of school early. *Journal of Marriage and the Family*, 58(3), 773–783. DOI: 10.2307/353735
- Unoka, Zs., Rózsa, S., Fábián, Á., Mervó, B., & Simon, L. (2004). A Young-féle Séma kérdőív: A Korai maladaptív sémák jelenlétét mérő eszköz pszichometriai jellemzőinek vizsgálata. *Psychiatria Hungarica*, 19(3), 244-256.
- Vespa J., Lewis, J.M. & Kreider, R.M. (2013): *Bureau of the Census, Current Population Reports*, P-20, No. 570. Washington, DC: Government Printing Office.
- Visher, E. B., & Visher, J. S. (1996). *Therapy with stepfamilies*. New York: Brunner/Mazel.
- Weiss, R. S. (1979). Growing Up a Little Faster: The Experience of Growing Up in a Single-Parent Household. *Journal of Social Issues*, 35(4), 97–111.
- Wu, L. L., & Martinson, B. C. (1993). Family structure and the risk of a premarital birth. *American Sociological Review*, 58, 210–232.

- Wu, L.L. & Thomson, E. (2001). Race Differences in Family Experience and Early Sexual Initiation: Dynamic Models of Family Structure and Family Change. *Journal of Marriage and the Family*, 63 (3), 682-696. DOI: 10.1111/j.1741-3737.2001.00682.x
- Young, J. E., & Brown, G. (1990). *Young Schema Questionnaire*. New York: Cognitive Therapy Center of New York.
- Young, J. E., Klosko, J. S. & Weishaar, M. E. (2010). *Sématerápia*. Budapest: Magyar Viselkedéstanulmányi és Kognitív terápiás Egyesület.

A SZERZŐK MUNKAMEGOSZTÁSA

- Mirnic Zsuzsanna*: A kutatás tervezése, a kutatás és a tanulmány egészéért, diszkusszió megírásáért felelős szerző.
- Terék Zoltán*: Adatgyűjtés és -elemzés módszertani, statisztikai munkálataiban való közreműködés.
- Smohai Máté*: Statisztikai számítások.
- Fazekas Dóra*: Szakirodalmi háttér megírásában és adatelemzésben való közreműködés.